

Roska ei valehtele: nuoret ajat ja arkeologia

Jussi-Pekka Taavitsainen

Tunkiotiede tai roskatiede voisi aivan perustellusti olla arkeologian nimi, sillä arkeologit ovat vastuussa ihmislajin varhaisimmasta historiasta, joka on rekonstruoitu lähes tulkoon vain jätteen perusteella. Koska siis ihmisen tahallisesti tai tahattomasti jälkeensä jättämä roska on muinaistieteilijöiden päälähde, tuli Yhdysvalloissa Arizonan yliopiston arkeologeille kolmisenkymmentä vuotta sitten mieleen hyvin yksinkertainen ja käyttökelpoiseksi osoittautunut ajatus: kun kerran menneisyyden jäte kertoo arkeologeille muinaisesta elämästä, niin ehkäpä elävien ihmisten jätteeseen kohdistetut kaivaukset raottaisivat ovea nykyisyyteen ja tarjoaisivat uusia näkökulmia omaan yhteiskuntaamme ja tämän päivän elämään.

Kun tässä kirjoituksessa lähestytään menneisyyden tutkimusta konkreettisesta nykyisyydestä käsin, niin tämän näkökulman avulla ehkä kyetään ymmärtämään arkeologista tutkimusta, sen keinoja ja mahdollisuuksia aiempaa paremmin. Muistutan, että ihmislajin historia on n. 2,5 miljoonaa vuotta, ja siitä runsaat 99 % ei kuulu historian eli ihmisen menneisyyttä kirjallisen lähdeaineiston perusteella selvittävän tutkimuksen piiriin.

Arkeologia ei ole sidoksissa vain kirjallisen historian takaiseen aikaan, vaan yhtä hyvin historiallista aikaa ja aivan lähimenneisyyttäkin voi tutkia arkeologian keinoin ja vieläpä tuloksellisesti. Rohkenen jopa lausua äänen huonosti tunnetun tosiasian: itse asiassa historia on arkeologian aputiede.

Laajaa kuuluisuutta ja seuraajia saanut Garbage Project aloitti tutkimuksensa tutkimalla Tusconin kaupungin asukkaiden roskalaatikoiden ja roskapussien sisältöjä. Tutkimukset paljastivat, kuinka ihmisistä saatiin etu- ja takaovi-informaatiota, joka erosi huomattavasti toisis-

taan. Arizonalaisten tutkimushankkeeseen nimittäin liittyi myös asukkaiden sosiologinen kyselytutkimus, jonka tulokset yhdistettyinä heidän roskiensa analysointiin osoittivat kyselyn johtopäätökset monilta osin epäluotettaviksi. Paras esimerkki oli – tietysti – alkoholin kulutus: roskatynnyrien sisältö puhui aivan toista, konkreettista kieltään tutkijoille kuin haastateltavien suu. Roskapusseista tutkimukset siirtyivät aikanaan myös julkisille, käytössä oleville kaatopaikoille (*Rathje & Murphy 1993*).

Pari vuotta sitten Aboa vetus -museossa Turussa oli Bergenin Bryggenin museon järjestämä Pelkkää roskaa -näyttely, joka kertoo kaupungin jätehuollosta kautta aikojen. Siinä, missä 120 vuotta sitten jokainen bergeniäinen heitti pois noin 18 kiloa jätettä vuodessa, nykyisin jokainen asukas synnyttää lähes 370 kiloa jätettä vuosittain. Tässä ei kuitenkaan ole kaikki roska, sillä jätettä on myös aina kierrätetty. Vaikka kulttuurisilla syilläkin oli vaikutuksensa, entisajan kierrätys johtui erityisesti vähäisistä resursseista. Nykypäivänä syy löytyy ennen kaikkea halusta suojella luontoa mutta myös niukenevista resursseista. Liikaa haudataan kuitenkin edelleen kaatopaikoille. Muutama vuosi sitten New Yorkissa kotitalousjätteestä kierrätettiin vain 14–15 %, Helsingin seudulla 39 %, mutta jätettä riittää.

1200 hehtaarin maa-ala, arvioitu massa 100 miljoonaa tonnia, lähes 70 000 miljoonan kuutiometrin tilavuus, korkeus 50 metriä. Minkä mitat? Kyseessä on New Yorkin Fresh Killin vuonna 1948 perustettu, tiettävästi maailman suurin kaatopaikka, aikakautemme jättiläismäinen pyramidi ja arkeologinen päämuumentti sekä tulevaisuuden avain menneisyytemme. Luetellut mitat ovat muuten 25 kertaa suuremmat kuin Gizan suuren pyramidin, ja ne ovat runsaan 10 vuoden takaa! Sen jälkeen Fresh Killsiin on kuljetettu vuosittain 17 000

tonnia jätettä päivittäin kuutena viikon päivänä, joten sen on täytynyt kasvaa huomattavasti. Niin ja – muistutettakoon vielä – että vain puolet New Yorkin jätteestä päätyy sinne.

Arkeologien uteliaisuus on johtanut tälläkin monumentilla roska-arkeologisiin kaivauksiin. Niissä paljastui tarkkaa tietoa politiikasta, taloudesta, ihmiselämän erilaisista syvään juurtuneista oikuista samoin kuin asujaimiston koosta, iästä, sukupuolesta, etnisistä eroista, ostotavoista, arkisessa käyttäytymisessä tapahtuneista muutoksista jne. – oikeastaan kaikesta. Samalla kaivaukset muuttivat myös myyttejä kaatopaikkojen koostumuksesta, auttoivat ja auttavat edelleen suunnittelemaan parempaa ympäristöä (Rathje & Murphy 1993). Vaikka humanististen tutkimuksen oikeutus on tiedon lisäämisessä sekä tutkimuksellisen ja kulttuurisen moninaisuuden vaalimisessa, kannattaa todeta, että käsillä on myös erinomainen esimerkki humanistisen perustutkimuksen konkreettisesti hyödyistä.

Historiallisen arkeologian luonteesta

Ruotsalainen keskiajan arkeologi Anders Andrén on pohtinut historialliselle arkeologialle ominaista välimaaston (mellanrummet) dilemmaa. Koska historiallinen arkeologia operoi kirjallisten kulttuurien tuottamalla aineistolla, sen keskeisenä teemana on artefakti- ja tekstipohjaisen lähdeaineiston yhdistäminen. Sen toimintakenttä on esineiden ja kirjallisten lähteiden eli tekstien välimaastossa. Siksi historiallisen arkeologian on määriteltävä jatkuvasti suhteensa näihin alueisiin, jotka ovat joko enemmän objekti- (esihistoria) tai tekstikeskeisiä (historia).

On kaksi tapaa suhteuttaa ja nähdä arkeologiset ja historialliset lähteet: 1) saattaa ne menemään päällekkäin temaattisesti, alaltaan, sisällöllisesti tai 2) nähdä niistä muodostuvan toisistaan riippumattomat, täydentävät lähdeaineistot. Juuri tässä on perusongelmamme: tarvitaanko kirjallisten kulttuurien arkeologista tutkimusta, onko historiallinen arkeologia tautologista, jos lähteet menevät päällekkäin. Onko toinen kohta, lähdeaineistojen riippumattomuus ja täydentävyys, mahdollista ja mikäli on, tarjoaako se jotain hyödyllisiä näkökulmia tai tulkin-toja, jotka muilta tieteiltä jäisivät mahdollisesti syrjään? Onhan niin, että mitä ”tekstiviimiksi” periodit tulevat, sitä enemmän arkeologian rooli voidaan kyseenalaistaa sekä sisäisesti että ulkopuolisten taholta (Andrén 1997).

Suomen keskiaika on kuitenkin hyvä esimerkki historiallisten aikojen arkeologian tarpeellisuudesta. Historioitsijoilla on käytettävissään vain vajaat 300 ajallisesti, alueellisesti ja temaattisesti epäedustavaa keskiajan lähdettä (vertailun vuoksi mainittakoon, että Ruotsissa niitä on säilynyt n. 20.000). Tämän vuoksi Suomen keskiaikaa voi luonnehtia saksalaisella termillä *Frühgeschichte* (varhaishistoria), joka on Saksassa perinteisesti liitetty *Urgeschichten* (esihistorian) rinnalle arkeologian oppituolien nimiin.

Entä sitten maamme myöhemmät ajat? Valtakunnalliset kronologiset standardit hämärtävät sen tosiasian, että historialliseen aikaan siirtyminen on itse asiassa maassamme alueellisesti ja ajallisesti liukuva. Lapissa ja Pohjois-Suomessa kirjalliset lähteet tulevat kuvaan oikeastaan vasta 1700-luvulla. Siellä voi puhua Markus Hiekkasen tavoin alueen esihistorian ja uuden ajan alkupuolen väliin jäävästä ”harmaasta ajasta”, ei kenenkään ajasta. Itse asiassa tilanne on paradoksaalinen: tunnemme esihistoriallisen ajan esineellisen kulttuurin paremmin kuin keskiajan ja uuden ajan alun aineellisen kulttuurin. Jo yksin näiden aikakausien esineellisen kulttuurin selvittäminen on arvokas perustutkimustehtävä.

Joitakin konkreettisia esimerkkejä voi mainita. Monen aineellisen ilmiön tutkimuksen lähdekohta on Turun kaupunkikaivausten aineistossa. Kaupunki on maamme suurin keskiajan (ja keskiajan Ruotsin toiseksi suurin) kaupunki, jolla on huomattavan pitkä tutkimushistoria. Hyvän yleiskuvan kaupungin nykyisestä tutkimustilanteesta saa teoksesta *Kaupunkia pintaa syvemmältä – Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan* (Seppänen 2003). Lisäksi historiallisen ajan arkeologia on muutenkin laajentunut ja sitä harjoitetaan kaikkialla maassamme. Yleisenä trendinä Pohjoismaissa ja laajemmaltiikin Euroopassa on arkeologisen kenttätoiminnan painopisteen siirtyminen yhä nuorempiin aikoihin.

Historiallisen ajan arkeologiset löydöt ja havainnot historiallisen tiedon täydentäjinä

Historiallisen arkeologian tutkimuksen merkitystä voidaan tarkastella käynnissä olevien tutkimushankkeiden avulla andrénilaiselta pohjalta. Kirjallisia lähteitä täydentävän näkökulman tarjoaa keskiajan kankaiden tutkimus. Kankaat

ovat olleet jo varhain kansainvälisen kaupan hyödykkeitä. Kirjallisista lähteistä tiedämme, että ne olivat keskiajan tärkeimpiä tuontiartikkeleita. Tallinnan, Danzigin ja Lyypekin kautta tänne tuotiin ennen kaikkea flaamilaisia ja hollantilaisia kankaita, pääasiassa arkisia villakankaita, ylellisyyskankaita vähäisessä määrin.

Lyijysinetti eli plombi oli keskiaikaisen tekstiiliteollisuuden käyttämä laadunvalvontamenetelmä, joka on verrattavissa esimerkiksi jalometalliesineiden kontrollimerkkeihin. Kankaat varustettiin sinetein. Plombileimasimissa oli maiden, kaupunkien ja kiltojen vaakunoita ja muita merkintöjä, joiden avulla niitä pystyy tunnistamaan. Tunnistetut lyijysinetit täydentävät niukkoja kirjallisia lähdetietoja keskiajan kangaskaupasta.

Yhdistämällä sekä plombilöydöt että kirjallisten lähteiden tiedot voi osoittaa hollantilaisen kaupunkien Flanderin kustannuksella tapahtuneen kasvun keskiajan lopulla. Jotkut lyijysinetit ovat peräisin sellaisista kaupungeista ja alueilta, joita ei mainita kirjallisissa lähteissä. Toisaalta taas keskiaikaisia englantilaisia plombeja ei toistaiseksi ole suomalaisessa aineistossa, vaikka niistä on lukuisia mainintoja asiakirjoissa. Näin täydellinen kuva keskiajan kangaskaupasta saadaan vain kirjallisia ja esineellisiä lähteitä yhdistämällä (*Taavitsainen* 1982 & 1995).

Mutta on vielä kolmas lähderyhmä, itse kankaanjäänökset, joita on löytynyt arkeologisista yhteyksistä, hyvin usein latrineista eli käymälöistä, missä ne ovat olleet terminaalikäytössä WC-papereina ja kuukautissuojina. Kangasjäänösten tutkimus on käynnissä Åbo Akademin tontti kaivauksissa löytyneen aineiston osalta [1]. Kyseessä on myös luonnontieteellisiä menetelmiä hyödyntävä perustutkimus, jonka tarkoituksena on selvittää fragmenttien sidos, kankaan tiheys, langankierreyhdistelmät, jälkikäsitellyn analyysi, kuitu- ja värimääritys. Näin saadaan määrittelyksi kangastyypit: verka, sarka, villapalttina, villatoimikas, 2/1 toimikangas. Tähän mennessä on saatu määrittelyksi kolme villatyyppiä: keskiahieno (mahdollisesti englantilaisen lampaan villatyyppi), keskikarkeaa ja karkeaa (kaksi jälkimmäistä kotimaisia maataisrotuja). Keskeistä on ratkaista, onko kangas kotimaista tai tuontia. Myös laatuanalyysi eli sen ratkaiseminen, onko kyseessä ammattimainen vai kotikutoinen kangas kytkeytyy mm. edelliseen kysymykseen. Kokonaisuus alkaa vähin erin hahmottua. Ehkä voimme joskus tulevaisuudessa kytkeä arkeologiset

löydöt lähteissä nimeltä mainittuihin kankaisiin ja löytää myös uusia kangaslaatuja (*Kirjavainen* 2004).

Kankaiden tutkimus on meille esimerkki siitä, kuinka arkeologia pystyy tehokkaasti täydentämään niukkoja keskiaikaisia lähteitä ja kovin vajavaista kuvaamme keskeisestä keskiaikaisesta kaupallisesta artikkelista eli kankaista.

Historiallisen ajan arkeologia ja kirjallisten lähteiden vaikenemat asiat

Arkeologia on metodeiltaan hyvin luonnontieteellinen tiede. Itse asiassa arkeologeilla on kenttätöidensä yhteydessä erinomainen tilaisuus kerätä aineistoa myös muille tieteille. Yhteistyö ympäristögeologien kanssa tarjoaa esimerkin historiallisten lähteiden vaikenemasta ilmiöstä, nimittäin historiallisten kaupunkien ympäristön saastumisesta ja Turun raskasmetalleista.

Moderni kaupunkimaa sisältää normaalisti haitallisen korkeita raskasmetallipitoisuuksia (lyijyä, nikkeliä, kadmiumia). Ympäristön kemiallisen likaantumisen arvioimiseksi on tunnettava paikallinen taustapitoisuus. Maaperän eri sedimenteillä on syntynsä, alkuperämineraaliensa ja raeominaisuuksiensa johdosta toistaan poikkeava geokemiallinen ilme.

Turun Åbo Akademin tontin kaivauksilta analysoidut raskasmetallipitoisuudet ovat kuitenkin omaa luokkaansa. Tontin sinkkipitoisuudet ylittävät selkeästi taustapitoisuuden jo vanhimmissa 1300-luvun kerrostumissa. 1500-luvulta 1700-luvulle pitoisuudet ylittävät pilaantuneen maan raja-arvon yleisesti. Kuparipitoisuus on hyvin korkea lähes kaikissa 1400-1700-lukukuja edustavissa näytteissä. Huippupitoisuus 1700-luvulla ylittää 2000 mg/kg. Korkeimmat lyijypitoisuudet osuvat 1600- ja 1700-lukuja edustaviin kerrostumiin, joissa pilaantuneen maaperän raja-arvo ylitetään monissa näytteissä.

Tontin aineistossa ilmenee myös, että maanäytteiden kadmium- ja arseenipitoisuudet ylittävät nykyisen saastuneen maaperän ohjearvon 1600- ja 1700-lukujen näytteissä. Sitä vastoin nikkelipitoisuudet pysyvät kauttaaltaan lähellä taustapitoisuuksia.

Poikkeavan korkeat raskasmetallipitoisuudet ja erityisesti alkuaineyhdistelmä kupari/lyijy/sinkki/arseeni/kadmium liittyy pikemminkin metallin käsittelyyn kuin orgaanisiin jätteisiin. On mahdollista, että tontilla pitkäai-

kainen, keskitetty metallien käsittely on johtanut tontin vähittäiseen kuormittumiseen kuparilla, sinkillä ja lyijyllä. Tulkinta edellyttää kuitenkin arkeologisen löytöyhteyden tarkkaa selvittämistä, mikä on kesken. Mitään varsinaisia metallintyöstön merkkejä tontilta ei ole löytynyt. Sen sijaan tekstiilien työstämiseen viittavia merkkejä on. Ehkä niiden värjäyksessä käytetyt puretusaineet ovat selitys epätavallisen korkeille raskasmetallipitoisuuksille? (Salonen ja Taavitsainen 2003).

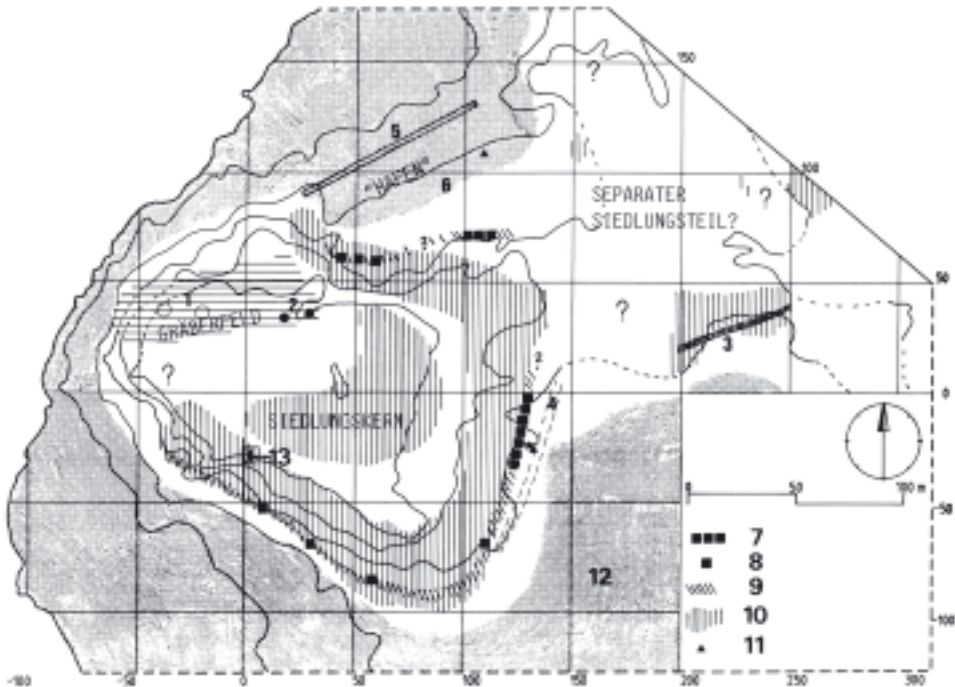
Tapaus Varikkoniemi

Historiallisella arkeologialla on myös annettavaa koko tieteenalansa metodipuolelle, erityisesti kenttätyömetodiikalle. Otan esimerkkinä historiallisten kohteiden kaivauksista. Niiden valmisteluun liittyy – tai tulisi kuulua – erittäin huolellinen esityö. On selvitettävä kaivausalueen maankäytön kaikki vaiheet mahdollisimman tarkasti säilyneen kirjallisen lähdeaineiston avulla. Tällöin erityisesti kartat ovat keskeinen lähde. Kauan asuttujen alueiden, erityisesti erilaisten taajamien uudelleen rakentaminen aiheuttaa runsaasti tulkintaongelmia. Niitä on aivan eri asia kaivaa kuin koskematonta kampa-keraamista asuinpaikkaa Saimaan rannalla. Sekoittuneet kerrokset ja uudelleen kerrostuneet

löydöt ovat jokaisen vanhan kaupungin kaivauksista tuttu ilmiö.

Historialliset dokumentit ja esimerkiksi niiden avulla ajoitettavat palokerrokset auttavat usein syiden ja kaivausalueen kronologian selvittämisessä. Paneutumalla historiallisten kaivauskohteiden stratigrafian eli kerrostuksen syntyyn ja kehitykseen voimme ymmärtää myös esihistoriallisten kohteiden kulttuurikerroksia entistä paremmin. Tajuamme ennen kaikkea sen, että esiin kaivamamme menneisyys ei ole mitään 1:1 menneisyyttä. Näemme silmissämme luonnon- ja ihmistoimintojen synnyttämän löytökerroksen, jota meidän on opittava sekä lukemaan että tulkitsemaan mahdollisimman kriittisesti ja luotettavasti.

Kuva 1. Kaivajien esittämä Varikkoniemen asuinpaikan rakenteellinen tulkinta (Schulz 1993: 65, Abb. 27; ks. myös Jutikkala 2000: 285 ja siinä mainitut ajoitukset). 1 Ruumishautalöytöjä. 2 - Polttohautalöytöjä. 3 - Puisen tukirakenteen päällä oleva kiveys (ajoitus epäselvä). 4 - Kiveys (1800-luvulta). 5 - Mahdollinen laiturirakennelma. 6 - Matala ranta. 7 - Muurin jäännöksiä. 8 - Koekuopissa havaittu kiveys. 9. - Kiviperusteisen varustuksen oletettu sijainti. 10 - Rakennetut vyöhykkeet. 11 - Matalan rantavyöhykkeen puupaalujen jäännöksiä. 12 - Vedenpinta 12./13. vuosisadalla. 13 - Linnaniemen hopeaartereen löytöpaikka.

Kuva 2. Ilmakuva Hämeenlinnasta sahan alueelta 15. 9. 1934. En kykene paikallistamaan edellisen kuvan laiturirakennelmaa/savipatoa (nro 5) enkä sen takaista satama-allasta ilmakuvoasta. Oletetulla alueella on tienpohja ja kuivaa maata. Oma tulkintani siis on, että laiturirakennelma on tienpohja, ja satama-allas on syntynyt kuvan ottamisen jälkeen. Varikkoniemestä on säilynyt runsas kartta- ja valokuva-aineisto, jonka analysointi selvittäisi eri-ikäisten pistoratojen, teiden, rakennusten, rakenteiden ja rakennelmien sekä kaivantojen syntyajan ja auttaisi rautakautisten ja varhaiskeskiaikaisten havaintojen, rakenteiden ja löytöjen tulkintaa. Valokuva Veljekset Karhumäki Oy:n kokoelmat.

Museoviraston arkeologian osaston suurinta julkista huomiota osakseen saanut 1980- ja 1990-luvun projekti oli Hämeen linnaa vastapäätä olevan Varikkoniemen (joskus Varikkoniemi, tunnetaan myös nimellä Hätilänniemi) rautakautisen kohteen kaivaukset. Paikalta oli jo 1800-luvulla tehty löytöjä, mm. ristiretkiäinen aarre. Alueen maankäyttösuunnitelmiin liittyviin pelastuskaivauksiin oli selkeä syy ryhtyä, vaikka alueen käyttöhistoria oli arkeologin kannalta mahdollisimman hankala.

Paikan rautakauden jälkeinen historia on ollut monipuolinen. Keskiäikana alue oli ilmeisesti ollut Hätilän kartanon peltona, myöhemmin kaupunkilaisten niittynä. Vuonna 1741 sinne rakennettiin silta, 1700-luvun kartan mukaan niemellä on ollut tiilitehdas, mylly ja huo-

mattavan iso teollisuuslaitos eli saha toimivat paikalla 1873–1952, ja viimeksi siellä oli armeijan varikko.

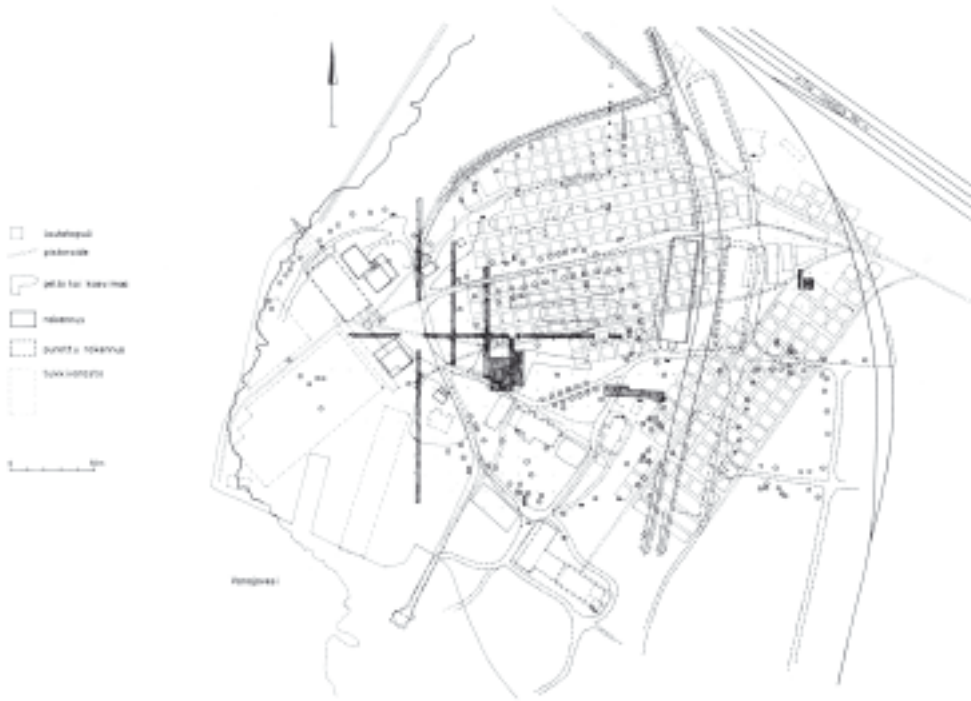
Mylly ja saha ovat palaneet kolme kertaa (1875 jouluyönä, 1889 totaalisesti, samoin 1901). Rakennus- ja raivaustoimien on täytynyt olla huomattavia. Myös työväkeä on niemellä asunut. Teollisuus-, asumis- ja varikkotoiminta on vaatinut lisäksi erilaisia käsityötaitoja vaativia tukitoimintoja.

Alueen käyttöhistoriaa koskevassa tutkimuksessaan Katariina Koskinen (1993: 101) totea:

”Sellaisia alueita, jotka eivät olisi joutuneet ihmisten käsittelyn kohteeksi, ei Hätilänniemellä ole. Leimansa maankamaraan ovat lyöneet paitsi talojen, teiden ja junaratojen pohjat myös tulipalot, maansiirtotyöt, sahanpuru, pommit, pommisuojaat, vesijohdot ja kaivot.”

Varikkoniemen kenttätutkimuksiin kohdistui oloissamme epätavallisen suuri huomio ja paikallistakin laajempi innostus. Kaikki mediatieläisyys ja televisioita myöten innostuivat kaivauksista. Nopeaan tahtiin alkoi ilmestyä myös tieteellisiä raportteja. Löytöpaikkaan kohdistuva tieteellinen uteliaisuus ylitti maan rajat, ja Varikkoniemi esiintyykin viikinkiajan kauppapaikkoja käsittelevissä julkaisuissa (esim. Clarke & Ambrosiani 1991, Graham-Campbell et al. 1994).

Varikkoniemestä käytettiin tiedotusvälineissä ja tieteellisillä foorumeilla eri aikoina vaih-

Kuva 3. Varikkoniemi sahan aikaan v. 1907 (Schulz 1993: 43, Abb. 2).

televia mutta kuitenkin tulkitsevia määritelmiä: "muinaiskaupunki", kauppapaikka, kaupunkimainen yhteisö, "erityisasuinpaikka, jolla on joukko niin kutsutuille kauppapaikoille tyypillisiä ominaisuuksia", erityinen käsityökeskus jne. Saksankielisen loppujulkaisun suomenkielisessä tiivistelmässä vuodelta 1993 asuinpaikkaa pidetään kauppapaikkana ja Vanajan alueen keskuspaikkana (esim. Schulz 1989 & 1993, termien käytöstä Hiekkänen 1996). Kohde siis nähtiin muista rautakauden lopun löytöpaikoista huomattavasti eroavana paikkana.

Toisenlaistakin tulkintaa voi ajatella historiallisten dokumenttien perusteella (Varikkoniemi-tulkintojen aiemmasta kritiikistä, ks. esim. Taavitsainen 1990: 166; Hiekkänen 1993: 41, viite 46).

Epätavallista olisi kaivajien mukaan ollut kulttuurikerroksen paksuus, mutta mitenkään epätavallisen paksuna sitä ei voi pitää erityisesti alueen käyttöhistoria huomioonottaen. Kulttuurikerros esitetään koskemattomana ja stratigrafia häiriintymättömänä, mutta resenttejä, tuoreita, löytöjä tavataan kuitenkin aivan kulttuu-

rikerroksen pohjalta. Alueen tilankäytön paikalla on sanottu olleen ryhmiteltyä ja talonpohjia on esitetty olleen epätavallisen paljon. Loppujulkaisun ilmoittamaa talomäärää ei ole kuitenkaan voitu todeta [2].

Muureja, satamavallia/savipatoa/laiturirakennetta tai satama-allasta, jotka on alkuperäisessä julkaisussa kuvattu, ei ole olemassa (kuvat 1-3)!

Esineistöön, sen tunnistamiseen ja ajoittamiseen liittyy ongelmia. Esimerkiksi Hämeen linnan näyttelyssä olevat Torin vasarariipukset ovat käsittääkseni hevosenkengänuloja. Esineistöä ei ole poikkeuksellisen paljon verrattuna esimerkiksi Raision Mullin rautakautisen asuinpaikan löytöihin tai vaikkapa Turun kaupunkikaivausten löytöihin (vrt. kuva 4).

Esihistoriallisiksi sijoitetut erityistoiminnot, erilaiset käsityötoiminnot, ovat sellaisia, jotka ovat kuuluneet eri aikoina maaseutuyhteisöihin sekä myös vielä 1900-luvulla sahan, myllyn ja varikon toimiin. Miten ne erotellaan toisistaan varsinkin, kun työkalut ovat pysyneet muodoltaan hyvin muuttumattomina vuosisatoja? Harvinaista tai eksoottista esineistöä on Varikkoniemestä, mutta se ei ole vain Varikkoniemen yksinoikeus, sitä on myös muilta asuinpaikoilta ja kalmistoista.

Hämeenlinnan Varikkoniemestä on tehty enemmän löytöjä kuin mistään muualta Suomessa. Tämän rautakautisen «muinaiskaupungin» ainutlaatuisesta ympärismuurista on säilynyt 350 metriä.

Oma tulkintani on, että kyseessä on rautakautinen asuinpaikka, jonka kulttuurieroksen myömpi toiminta on pahasti sekoittanut. Myömpien muodostumisprosessien vaikutusta tarkastellaan neljä kuvan avulla (kuvat 1-4 teksteineen). Uskon, että historiallisen ajan arkeologian opetukset eli kartta-aineiston huomioonottaminen, kaupunkikaivausten kokemusten tuntemus ja historiallisiin lähteisiin perehtyminen olisivat estäneet pahimmat virhetulkinnat.

Roskatunkiot yksityisyyden uhkana

Jäte ja esineellinen jä mistö ylipä tä n on menneisyyden kouriintuntuva lähde, se on fyysinen fakta – ei mytologiaa. Sen vastakohtana on esitävä lähde, jonka oleellisena aineksena on sanoma tai kuvaus. Kirjallisilla lähteillä, joiden varaan myömpi historiankirjoitus rakentuu, on aina joku tarkoitus: ne taivuttelevat, ovat joskus suorastaan manipulatiivisia ja selitteleviä. Ne vaativat aina tulkintaa. Esimerkistä käynevät vaikkapa presidentti Kekkonen liittyvät lukuisat tutkimukset ja muistelmat sekä niistä käyty keskustelu. Mikä mahtakaan olla koko totuus?

Kirjallisten lähteiden tulkinnan vaikeus lieenee syy Voltairen tuskastuneeseen toteamukseen: historioitsijat ovat juoruilijoita. Mitä Voltaire olisikaan sanonut roskapusseja tonkivista arkeologeista? Hän ei olisi voinut ainakaan nimetellä heitä samoin sanoin kuin historian tutkijoita. Roska kun ei valehtelee eikä juoruile, sillä siitä paljastuvat kaikki arjen niin pienet kuin suuretkin salat. Roska ei ole suunnitelmallisen selittelytarpeen ja manipulaation seuraus. Poliisikin ja tietysti toimittajakunta tietä sen. Juris-

Kuva 4. Lukion historian kurssi kolme (Laurila ja Saija 1995: 20, 6. painos; teoksen kuvallisten joukossa mainitaan Kansallismuseo ja Museovirasto esittelee Varikkoniemellä poikkeuksellisenä paikkana (lue kuvateksti). Kirjan esipuhe on päivätty 1990, joten kirjan 1. painos lieenee tuolta vuodelta. Kuvan muurista käytetyt nimetykset vaihtelevat kaivajien julkaisuissa. Esimerkiksi v. 1989 siitä puhutaan ympärismuuri I:nä (Schulz 1989), loppujulkaisussa se on puualustalla oleva kivifundamentti (Schulz 1993) (ks. kuva 1, nro 3). Kaivajat pitävät rakennetta esihistoriallisena tai ajoitukseltaan epäselvänä. Puualustasta on kuitenkin radiohiiliajoitus 120 ± 100 , joka resentinä sopii hyvin siihen aikaan 1800-luvun lopulla, jolloin sahan alue liitettiin v. 1862 valmistuneeseen Helsinki - Hämeenlinna -rataan. Todetakaan, että rakenne on hyvin lähellä sanaan aikaista pistorataa ja noudattaa sen muotoa (ks. kuva 3). Tästä huolimatta kuuluvat sekä puurakenne että luultavasti myös kivitys kaivajien mukaan asuinpaikkaan (so. myöhäisesihistoriaan/varhaiskeskiaikaan). Luontevin tulkinta lieenee, että kyseessä on pistoradan pohja, ei oppikirjan mainitsema kaupungin muuri.

tien luvatussa maassa Yhdysvalloissa jopa Korkein Oikeus on joutunut ottamaan kantaa poliisin roska-arkeologisiin tutkimuksiin, joista saa hankituksi langettavat todisteet ilman kotietsintälupaa. Toimittajat jopa tä llä Suomessa ovat puolestaan tonkineet intiimiä tietoa presidenttiehdokkaiden roskapöntöistä uteliaan yleisön ruodittavaksi.

Olisiko meidänkin suunniteltava roskapussemme sisältö muistelmakirjoittajan tavoin jälkipolvia silmällä pitäen? Meidän pitäisi ajatella jäteasioita eri tavalla kuin aiemmin ja aiempaa monipuolisemmin. Jos haluamme säilyttää yksityisyytemme, niin ehkä meidän olisi syytä tehostaa kierrätystä. Mutta ainakin arkeologin on

muistettava ammattisolidaarisuus - miksi vaikeuttaa tulevaisuuden arkeologien työtä? Ajatellaamme kerrankin roskaa.

VIITTEET

- [1] Filosofian maisteri Heini Kirjavainen käy läpi Turun maakuntamuseonkokoelmissa säilytettäviä 1400 tekstiili- ja kuitumateriaalin kappaletta pääasiassa 1300- ja 1400-luvuilta.
- [2] Esim. Schulz (1991: 75) mainitsee, että 23 rakennuksen jäännöksiä on tutkittu vuosien 1987–1989 kaivauksissa. Viitanen (1995) puolestaan on tulkinnaasaan esittänyt vuosien 1986–1992 kaivetun yhtenäisen kaivausalueen rakennusten määräksi kaksi varmaa ja kolme mahdollista rakennuksen pohjaa.

KIRJALLISUUTTA

- Andrén, Anders (1997): *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna*. Stockholm/ Stehag.
- Clarke, Helen & Ambrosiani, Björn (1991): *Towns in the Viking Age*. Leicester & London.
- Graham-Campbell, James, Bates, Colleen, Clarke, Helen, Page, R. I., Price, Neil S. (Eds.) (1994): *Cultural Atlas of the Viking World*. Oxford.
- Hiekkanen, Markus (1993): *Rengon esihistoria*. Rengon historia. Jyväskylä.
- Hiekkanen, Markus (1996): Varikkoniemen vaiheita. Julkaisematon esitelmä Suomen keskiajan arkeologian seuran seminaarissa Hämeen linnassa 22.11.1996. Esitelmän lyhennelmä Henrik Asplundin toimittamassa seminaarikoosteessa Hämeen keskiaikaa. Seminaari Hämeen linnassa 22.11.1996. Turku.
- Jutikkala, Eino (2000): "Häme ristiretkien jälkeen". Teoksessa *Hämeen käräjät I*, toim. Jukka Peltovirta, s. 280-287.
- Kirjavainen, Heini (2004): *Kudo sarkaa, osta verkaa... Menetelmällinen näkökulma Åbo Akademian tontin keskiaikaisiin tekstiililöytöihin*. Pro gradu -työ. Turun yliopisto/Kulttuurien tutkimuksen laitos/Arkeologia.

- Koskinen, Katariina (1993): *Linnaniemestä Varikkoniemeksi. Hämeenlinnan Hätilänniemen miljööön muuttaminen 1870-luvulta 1980-luvulle*. Suomen historian tutkimus. Sääksmäki 1993. (Julkaisematon käsikirjoitus)
- Laurila, Anja ja Saija, Olavi (1995): *Historia kurssi III*. Kuudes painos. Porvoo.
- Rathje, William & Murphy, Cullen (1993): *Rubbish! The Archaeology of Garbage*. New York.
- Salonen, Veli-Pekka ja Taavitsainen, Jussi-Pekka (2003): "Historiallisen raskasmetallikuormituksen piilaama maaperä Turun Åbo Akademian tontilla". Teoksessa *Kaupunkia pintaa syvemmältä - Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX, s. 383-402.
- Schulz, Hans-Peter (1991): *Geophysical Survey at Varikkoniemi, Hämeenlinna*. Laborativ arkeologi 5.
- Schulz, Eeva-Liisa & Hans-Peter (1989): "Hämeenlinna Varikkoniemi - myöhäisrautakautinen ja varhaiskeskiaikainen kauppapaikka". Teoksessa *Hämeenlinna meidän kaupunkimme*, toim. Arto Pakkanen ja Ilmari Lehmusvaara. Hämeenlinnan kirjakauppa oy: 9-21.
- Schulz, Eeva-Liisa & Hans-Peter (1993): "Hämeenlinna Varikkoniemi - eine späteisenzeitliche-frühmittelalterliche Kernsiedlung in Häme. Die Ausgrabungen 1986-1990". *Suomen Museo* 1992: 41-85.
- Seppänen, Liisa (toim.) (2003): *Kaupunkia pintaa syvemmältä - Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX.
- Taavitsainen, J.-P. (1982): "Keskiajan kangaskaupasta kirjallisten ja esineellisten lähteiden valossa". *Suomen Museo* 1982: 23-43.
- Taavitsainen, J.-P. (1990): *Ancient Hillforts of Finland. Problems of analysis, chronology and interpretation with special reference to the hillfort of Kuhmoinen*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 94.
- Taavitsainen, J.-P. (1995): "Helsingin Vanhankaupungin kangaspakan lyijysinetit". *Narinkka* 1994: 333-357.
- Viitanen, Eeva-Maria (1995): *Hämeenlinnan Varikkoniemen myöhäisrautakautisen ja varhaiskeskiaikaisen asuinpaikan kaivauksissa löytyneet kiinteät rakenteet ja palanut savi*. Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto/Kulttuurien tutkimuksen laitos/Arkeologia.

Kirjoittaja on Turun yliopiston arkeologian professori. Kirjoitus perustuu esitelmään Tieteen päivillä 12.1.2005.